

ЗАЗИРАЮЧИ У МАЙБУТНЄ: СЦЕНАРІЇ ІНВОЛЮЦІЇ ДЕФЕКТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

У постранзитологічній літературі утверджується думка, що гібридні режими не є чимось перехідним від авторитаризму до демократії, а становлять окремий тип. Якщо гібридні режими є побічним продуктом демократичних транзитів, або їх невдачі, то чи можуть вони змінюватись? Яке майбутнє «гібридних» режимів? Чи здатні вони виживати і за яких умов? Виходячи з того, що Україна є гібридним режимом, зокрема таким його різновидом, як «дефектна» демократія, яким є майбутнє України? Іншими словами, чи збереже вона суверенітет і територіальну цілісність за теперішніх несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов? У цій розвідці здійснено спробу зважити перспективи України, виходячи з логіки дії нової владної команди.

Ключові слова: політичний режим, «дефектна» демократія, «патронажне президентство», криза, розпад

В постранзитологічній літературі утверджується мнение, что гибридные режимы не являются чем-то переходным от авторитаризма к демократии, а составляют отдельный тип. Если гибридные режимы являются побочным продуктом демократических транзитов, или их неудачи, то могут ли они меняться? Какое будущее «гибридных» режимов? Способны ли они выживать и при каких условиях? Исходя из того, что Украина является гибридным режимом, в частности таким его подтипом, как «дефектная» демократия, каким представляется ее будущее? Иными словами, сохранит ли она суверенитет и территориальную целостность в нынешних неблагоприятных для нее внутренних и внешних условиях? В данном исследовании предпринята попытка взвесить перспективы Украины, исходя из логики действий новой команды.

Ключевые слова: политический режим, «дефектная» демократия, «патронажное президентство», кризис, распад.

In «consolidology» research there is an idea that «hybrid» regime is not something of a transitional form of regime moving from authoritarianism to democracy, but a separate type of regime. If the hybrid regimes are a byproduct of democratic transition, or failure, are they able to change? What is then the future of «hybrid» regimes? Are they able to survive and under what conditions? Based on the fact that Ukraine is a form of hybrid regime, known as «defective» democracy, what is the future of Ukraine? In other words, would it be able to preserve its sovereignty and territorial integrity in the adverse domestic and international conditions? This research seeks to weigh the prospects of Ukraine, considering the logic of the new government.

Key words: Political regime, defective democracy, patronal presidentialism, crisis, breakdown.

Формулювання перелічених вище питань зумовлене тривалими негативними тенденціями у внутрішній і зовнішній політиці України, що загострилися з кінця 2008 р. Перші десять місяців президентства В. Януковича свідчать про те, що тема реформ, на жаль, залишається домінантою інформаційних приводів, але не рішень. Цьому є принаймні одне пояснення. Президенту з усією його командою потрібна суспільна підтримка. Без неї набагато важче буде завершити будівництво надцентралізованої вертикалі влади, яке він почав

відразу після виборів. Підживлення інформаційного простору повідомленнями про плани проведення спортивних заходів (Євро-2012 та ідеєю проведення зимової олімпіади) повинні підтримати створений імідж реформаторів і тим самим забезпечити легітимність.

Проте відсутність реформ буде й далі погіршувати добробут населення, що неодмінно вдарить по рейтингу, а спроба реформ матиме ті ж самі наслідки. Але почати реформи набагато важче, ніж про них говорити, тому реформи,

очевидно, будуть принесені в жертву боротьбі за повноваження.

Падіння довіри до президента і до всіх ключових інститутів влади, зафіксоване соціологами у серпні, триває й далі [1]. Проблема забезпечення легітимності, напевно, буде вирішуватись з допомогою медійних засобів. Але презентації інноваційних проєктів чи заяви про входження протягом наступних десяти років до групи 20 найбільш розвинутих країн світу не покращать ситуації. Такі дії влади, попри особисту поразку, можуть мати куди гірші наслідки для держави.

Особливості української «дефектної демократії»

Спочатку з'ясуємо, який тип режиму сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича Президентом України. Цей режим найчастіше називають «гібридним», з такими уточненнями, як «електоральна демократія», «неліберальна демократія» чи «дефектна демократія». Особисто я схилиюся до останнього концепту, який дає змогу чітко розмежувати ліберальну демократію від «дефектної» на основі трьох показників: політичної участі, політичної конкуренції і конституціоналізму. Останній принцип означає дотримання Конституції всіма головними політичними гравцями і гарантії прав та свобод громадян [2].

Якщо в Україні політична участь і політична конкуренція проявлялися хоч і з різною інтенсивністю, проте протягом усього періоду незалежності, то дотримання Конституції і прав людини так і не стало звичкою. Навпаки, домінування неформальних практик на противагу формальним інститутам, або постійна «гра з правилами» стали виразною ознакою політичної культури українських еліт. Таким чином, відсутність правової держави, порушення прав громадян і постійне намагання змінити правила є суттєвими дефектами української демократії. Крім того, протягом двадцяти років Україна не змогла здійснити необхідні структурні реформи і тому опинилася у своєрідній «сірій зоні». «Блукання манівцями» (Muddling along) стало типовою метафорою для характеристики українського транзиту [3].

Україні, на відміну від Латиноамериканських чи Східноєвропейських країн, крім побудови демократичних і ринкових інститутів, довелося вирішувати питання національного та державного будівництва. На жаль, протягом двадцяти років незалежності жодне з цих завдань до кінця не було виконано.

Несприятливі структурні чинники обтяжувалися відсутністю політичної стабільності і деструктивною поведінкою політичних еліт. Однак з таким невтішним балансом Україна здала тест на подвійну передачу влади, вперше – у 1994 р. і вдруге – у 2004 р. Здавалося б, що демократичний імпульс «Помаранчевої революції» скоригує траєкторію українського транзиту, а конкурентні вибори 2010 р. закріплять рух України до

демократії. Проте президентом стала людина, яка стверджує, що «демократія – це порядок». Порядок, який, з точки зору В. Януковича, є основою стабільності, означає відсутність конфліктів і середовища, де вони народжуються, – плюралізму, й, очевидно, групи, яка незгодою з діями влади провокує конфлікти, – опозиції. Отже, «вимушений плюралізм», який сформувався ще в часи Л. Кучми і зміцнів протягом президентства В. Юшенка стає зайвим у планах В. Януковича. Не буду називати Януковича диктатором, але метою будь-якого Президента на пострадянському просторі є максималізація влади. Чи вдасться В. Януковичу змінити таку «вимушену плюралістичну» систему моністичною покаже не час, а здатність суспільства протистояти бюрократичному тискові і сваволі, яка насувається на країну.

Діагноз

Держава, у сенсі політичного утворення, що має законну юрисдикцію і контроль над визначеною територією, право на прийняття рішень від імені всього населення, монополію на легітимне застосування сили, визнаний уряд і суверенітет, усе більше втрачає ці ознаки і перетворюється на замкнуту корпорацию з викачування ресурсів. Вона втрачає контроль над своєю територією, не може підтримувати власну безпеку і не може виконувати внутрішні і зовнішні функції. За визначенням, це «занепадаюча держава».

Причин цього багато, і вони відомі. По-перше, немає Конституції, яку виконують. Конституцію порушували з моменту її прийняття, але особливо активно – після внесення змін у грудні 2004 року. Рішення Конституційного Суду від 01.10.2010 про введення в дію Конституції 1996 р. відбулося без участі Верховної Ради, що суперечить принципу внесення змін до Конституції [4]. Тому очевидно, що Конституція буде порушуватись і далі. По-друге, гілки влади після п'ятирічної боротьби атрофувалися і зберігають тільки зовнішні ознаки. Уряд перетворився на «виконавчий комітет» при адміністрації президента і займається здебільшого «освоєнням» бюджетних коштів. Верховна Рада втрачає роль законодавчого органу в міру збільшення пропрезидентської більшості. Якщо раніше суперечності між кількома політико-економічними групами (ПЕГ) забезпечували якусь динаміку, то з приходом «донецьких» вона зникла. Судова гілка перестала виконувати функцію дотримання законності і стала ресурсом у політичній боротьбі.

Президент намагається виправити ці вади, вибудовуючи гіперцентралізовану вертикаль виконавчої влади з офіційною метою «наведення порядку», а насправді прагне компенсувати всі свої попередні поразки, встановити контроль над усіма ресурсами і фінансовими потоками та забезпечити максимально можливе перебування при владі.

Це шлях у минуле до відновлення системи «патронажного президентства» [5], що спирається не так на формальні повноваження, як на

розгалужену мережу неформальних правил, які, проте, виявляються більш дієвими, ніж формальні. Президент-патрон за добру службу може «віддати у користування» підприємство, галузь чи регіон, або навпаки, відібрати останню сорочку. В Україні ця система була створена за президентства Кучми, але нікуди не зникла за президентства Ющенка. Останній, однак, не шантажував і не переслідував політичних опонентів чи журналістів.

З наближенням кінця президентських повноважень оточення може залишити патрона і підтримати опозиційного кандидата, який, ставши президентом, продовжить попередню практику.

Полпри ганебну мішність, такі режими нестабільні, неефективні і переважно нелегітимні, але найгірше те, що вони паразитичні, позаяк засновані на рентоорієнтованій економіці.

Оскільки патронажно-клієнтелістські відносини є реанімацією феодальних відносин у політичній сфері, рентоорієнтована поведінка еліт є тим самим явищем у сфері економіки. Рентоорієнтована економіка відрізняється від прибутковоорієнтованої тим, що тут економічні гравці не інвестують у модернізацію галузей чи технологій, а використовують ресурси й інфраструктуру доти, доки ті можуть давати зиск. Така економіка є п'ятою колоніальною, незалежно від того, чи колонії є внутрішніми, чи зовнішніми складовими імперії. Коли імперії гинуть, колоніальні інститути зберігають свій вплив, якщо еліти не можуть чи не хочуть їх змінити.

У політично і економічно слабких суспільствах політико-економічні групи здатні визначати формування «правил гри» шляхом купівлі урядовців і політиків. Бізнес завжди тягнє до влади і навпаки, але там, де немає ефективних механізмів стримування цього руху, бізнес «зливається» з владою, і держава стає «захопленою» кланами (captured state) [6].

Україна є майже типовим прикладом постколоніальної економіки, що стала жертвою рентоорієнтованих політико-економічних груп. Що є емпіричними ознаками «захоплення»?

По-перше, це регуляторне законодавство, по-друге, – відсоток тіньової економіки, і, врешті, показник корупції. Остання є не просто «мастилом», що полегшує бізнесу можливість впливати на законодавство, а невід'ємним інститутом політичної й економічної систем.

У рейтингу сприятливості податкових систем за 2010 рік Україна виявилася на 181 сходинці зі 183 країн [7]. У рейтингу сприятливості ведення бізнесу – на 142 місці зі 183 країн [8], а в рейтингу економічної свободи – 162 зі 179 країн і 43 з 43 з тих, що були включені до рейтингу в Європі [9]. Який відсоток економіки перебуває в тіні? Як зізнаються самі податківці, «у тіні – не 30, не 50, а всі 90 відсотків економіки» [10].

За індексом сприйняття корупції Україна стабільно перебуває серед найбільш корумпованих країн Європи. Станом на 2009 ми були на 146 місці зі 180 країн [11]. Станом ще на 1999, за

індексом захоплення держави, з 22 посткомуністичних країн Україна опинилася на третьому місці поряд із Росією, після Азербайджану і Молдови [12].

Існують ще два індекси, про які рідше згадують. Це індекс «недієздатності» держав (Failed State Index – FSI), що складається американською дослідницькою організацією «Фонд Миру» (Fund for Peace) [13], й індекс «крихкості» держав (State Fragility Index – SFI) [14], який визначається колективом американських учених у рамках проекту дослідження динаміки політичних систем – Polity IV, що охоплює період з 1800 до 2009 р.

За рейтингом «недієздатності» держав станом на 2010 Україна залишається на 110 місці зі 177 країн з 69,7 балами зі 120 (чим вищий індекс – тим гірша ситуація). Ми потрапили до найбільшої групи держав зі значним потенціалом виникнення внутрішнього конфлікту чи занепаду. Для порівняння – найгірша ситуація у Сомалі (1 місце зі 114 балів), де фактично немає держави і триває громадянська війна, а найкраща – у Норвегії (177 місце з 18,7 балів).

Протягом п'яти останніх років Україна демонструє покращення свого індексу – з 88,8 балів (39 місце) у 2005-му до 69,5 балів (110 місце) у 2010 р. В аналізі динаміки показників країни автори огляду відзначають позитивні наслідки Помаранчевої революції, проте країна і далі перебуває в зоні ризику.

За індексом «крихкості» держав ми знаходимося у верхній частині групи стабільних країн із показником 6 з 25 (чим вищий бал, тим вища нестабільність).

Ці два індекси прямо вказують на стабільність держави, але вони дивно контрастують з десятком інших індексів, де Україна виглядає набагато гірше. Наприклад, за індексом політичної нестабільності, що складається розвідувальним підрозділом британського журналу «The Economist», ми перебуваємо на 16 місці зі 165 країн у групі з дуже високим ризиком виникнення соціального протесту [15], що й виявився у найбільшому з часу «Помаранчевої революції» протесті підприємців проти ухвалення урядового законопроекту податкового кодексу. Проте як же пояснити таку відмінність в індексах? Справа в тому, що ці, як і інші індекси, складені з метою загального порівняння країн і груп країн за певними показниками. Вони лише фіксують стан країни і не дають інформацію про зміну ситуації у майбутньому.

Ці індекси не є політично вмотивованими чи суб'єктивними оцінками, але й не є абсолютно коректними щодо особливостей тієї чи іншої країни. Вони лише дають загальне уявлення про світову динаміку за певними показниками.

Якщо внутрішньополітична складова всього періоду президентства Ющенка відзначалася посиленням політичного суперництва, що вилилось у декілька політичних криз, то з приходом

Януковича суперництво зникає і настає період консолідації еліт навколо нового «патрона». Економіка в умовах політичної нестабільності залишалась «на плаву» (що є парадоксом, з точки зору ринкової економіки), доки зберігався попит на продукцію хімічної і металургійної промисловості. Як тільки попит упав, стан української економіки погіршився чи не найбільше в Європі.

Тепер економічна криза змінила політику. Але ми не бачимо політичних рішень, які б сприяли виходу з кризи. Ми бачимо централізацію влади під гаслами «подолання кризи». Справжнього відновлення керованості державного управління так і не досягнуто. Оприлюднення в ніч з 9 на 10 грудня указу президента № 1085 «Про оптимізацію системи органів виконавчої влади», крім публічної мети здійснення давно назрілої адміністративної реформи, має ще й приватну – збільшення повноважень. Відтепер президент за формального подання прем'єр-міністра призначає керівників інспекцій, агентств, служб, а потенційно й інших структур «центрального органу виконавчої влади». Практика «вичавлювання» політичних опонентів з усіх гілок і рівнів влади й далі видаватиметься за ознаку ефективного управління.

Нинішня влада, як і попередня, не визнає принципу досягнення стабільності – побудова національного консенсусу шляхом відмови від ідеї «переможець отримує все». Доки «еліти» в Україні не зрозуміють, що перемога на виборах не може бути абсолютною, як і поразка, доти вибори відбуватимуться в умовах постійної небезпеки зміни «правил гри».

Україна залишається погано керованою територією, що зберігає формальні ознаки держави. При збігові несприятливих факторів і деструктивної поведінки керівництва така «занепадаюча держава» може припинити своє існування.

У 2005 р. Ющенко мав можливість почати необхідні реформи, але втягнувся у деструктивне протистояння з Тимошенко і парламентом. Час було втрачено. Ми ні на крок не наблизились ані до НАТО, ані до ЄС. «Вікна можливостей» для України зачинилися.

Янукович ще має час, щоб почати справжні структурні реформи, хоча зовнішньополітична й економічна ситуація набагато гірша, ніж у 2005 р., та скидається на те, що президент більше стурбований концентрацією влади, ніж майбутнім країни. А країна у набагато гіршому стані, ніж вона була у 2005 р. Тепер перед владою набагато більше викликів, ніж п'ять років тому. Тоді відкривалися можливості. Тепер насуваються загрози.

Що чекає на Україну, якщо необхідних реформ не буде? А якщо реформи будуть, то які, і якими будуть очікувані й неочікувані наслідки?

Прогноз

Очікувати покращення економічної ситуації ні в цьому році, ні в коротко- чи середньостроковій перспективі не доводиться. Падіння української

економіки у 2009 р. склало 15,1 %, що становить 62,9 % від 1990 р. За 3-4 % росту ВВП виходити з кризи ми будемо ще довго. Зростання сукупного державного боргу у 2010 р. перевищило 51 млрд дол, що становить близько 40 % ВВП, а уряд далі розраховує на кредити.

Що чекає на Україну протягом наступних кількох років? Погляньмо на ситуацію з точки зору того, що обіцяє влада, і того, що вона насправді робить. Вимальовується два сценарії розвитку подій із двома однаково негативними наслідками. Ці сценарії умовно можна назвати «реформи в обмін на демократію» та «імітація реформ і концентрація влади».

Реформи в обмін на демократію. Здійснені бюрократичними методами представниками радянської номенклатури, вони полегшать податкове навантаження на великий бізнес і перекладуть його на малий і середній. Добробут населення не покращиться, що неодмінно ще більше вдарить по рейтингу президента.

Централізація влади призведе до обмеження політичної конкуренції, свободи діяльності ЗМІ і дієвості опозиції. Авторитаризму ні у вигляді персоналістського, ані однопартійного правління не буде, проте держава вже поринає у вир беззаконня і бюрократичного свавілля, що виявляється у нехтуванні державними службовцями законом, зловживанні службовим становищем, збільшенні корупції і звуженні публічної сфери [16].

У цій ситуації раціональною стратегією для населення є пристосування, а не опір, з чим українці добре знайомі. Протести підприємців у Києві та інших містах країни, викликані ухваленням нового податкового кодексу, станом на початок грудня 2010 р. не знайшли підтримки ні у робітників бюджетної сфери, ні у студентства, ні у пенсіонерів, що виглядає швидше як акт відчаю, ніж реакція здорового громадянського суспільства. Поступове звуження держави лише до фіскальних, наглядових і репресивних функцій може перетворити Україну в поліцейську державу, яка від ресурсного виснаження і зовнішнього тиску може перейти в категорію Failed State. Провал нового президента та прем'єра у боротьбі з політичною й економічною кризою може привести до подібних наслідків – розвитку політичних патологій, тобто поглиблення кризи, посилення політичних конфліктів, повної нівелюєції будь-яких правил політичної гри, і, як наслідок, до втрати фізичного контролю над територією і статусу суверенної держави.

Щоб виправдати негативні соціальні наслідки реформ, влада може вдаватися до маневрів – спробує знайти винних серед лідерів БЮТ, проведе кілька судових процесів із метою переключення уваги громадськості на «справжніх» винуватців.

Якщо ж команда Януковича піде іншим шляхом – *імітації реформ*, або їх повної відсутності, з метою максимальної концентрації влади і безконтрольного використання ресурсів, нас чекає

збільшення державного боргу, ще більша частка тіньової економіки, поглиблення економічної кризи і дефолт із непередбачуваними наслідками, або нові стратегічні поступки кредиторам, що означатимуть втрату суверенітету.

І перший, і другий сценарії є кризовими, тому однаково негативними. Якщо криза не вирішується, відбувається вимушена зміна сутнісних характеристик об'єкта, що перебуває в стані кризи, тобто настає розпад [17].

Це не означає, що третього не дано. Можливий і позитивний варіант розвитку, але він вимагає здатності еліт приймати ефективні рішення у кризовій ситуації. На жаль, наші «еліти» не демонструють такої здатності, тому цей сценарій ми тут не розглядаємо.

Ситуація в Україні має ознаки системної кризи, хоча політична система ввійшла у фазу стабілізації. Це вказує на те, що відновлення керованості (або повернення до квазі-авторитаризму), те, до чого інтуїтивно прагне команда Януковича, мало б стати порятунком України. На жаль, авторитарні режими рідко були ефективними, тому розбудова єдиної вертикалі влади з усіма її супровідними елементами і практиками є метою в собі (хоча її автори сподіваються отримати однопартійну конституційну більшість у парламенті після виборів 2012 р.), яка ніякої користі суспільству не принесе.

Отож, залежно від того, наскільки глибоким і різким буде падіння народного добробуту, відчутним зовнішньополітичний тиск, радикалізована права/ліва опозиція і яким буде вибір влади, можливими виглядають два наслідки завершення кризи – «м'який» і «жорсткий».

Перший означатиме приєднання України до нового євразійського союзу, що призведе до повної втрати політичної суб'єктності і перетворення України на сателіта Москви. Як на це зреагують інтелектуали і населення Західної України? Чи захочуть галичани залишатися у такому союзі?

Небезпечний симптом. Майже відразу після закінчення президентських виборів в Україні у західних ЗМІ знову заговорили про імовірний розпад України [18]. Якщо інтелектуали обґрунтують переваги роз'єднання, а США і ЄС погодяться на домагання РФ повернути Україну у їхню «зону відповідальності» – проект геополітичної деконструкції України на два чи три парадержавних утворення може стати реальністю.

Другий, «жорсткий» сценарій означатиме використання радикалами (популістами) масового незадоволення (відчуття депривації) з метою тиску на владу. Безбезпека цих дій полягає у тому, що вони можуть перерости у неконтрольовані акції протесту на зразок Греції, тільки, імовірно, з гіршими наслідками.

Тут чинником масової мобілізації можуть стати наступні парламентські чи президентські вибори. Якщо влада сфальсифікує вибори, радикали з опозиції спробують використати народне невдово-

лення у політичних цілях. Масові протести можуть спричинити і неполітичні події. Якщо протест підприємців переросте у загальнонаціональний страйк, що мало ймовірно, влада може використати силу. Це лише погіршить ситуацію і призведе до хаосу, яким спробують скористатися сусіди. Внутрішній конфлікт може бути спровокований і ззовні, по одній чи кількох лініях поділу, що фактично виявляються в існуванні європейської та євразійської культур, і перерости у сепаратистичний чи ірредентистичний конфлікт.

В останньому випадку втручання Російської Федерації під гаслом «захисту співвітчизників» може закінчитись втратою частини території чи проголошенням на території України нової «держави» на зразок Придністров'я чи Абхазії.

Очевидно, що обидва сценарії досить подібні. Їх відмінність полягає у тому, що в першому випадку дезінтеграція країни може бути контрольованим ззовні процесом, тоді як у другому – Україна буде наодинці зі своїми проблемами.

Обидва сценарії є варіантами одного процесу – завершення розпаду посткомунізму на території України в умовах глобальних геополітичних змін. Дев'ятнадцять років незалежності України, на жаль, не стали часом народження нової української держави і повноцінної нації. Протягом усього цього часу країна залишалась у руках егоїстичного політичного класу, що виріс із радянської номенклатури і перетворився на новітню олігополію.

Захоплена кланами держава зможе жити доти, доки не вичерпаються її природні ресурси. Населення в такій країні деградує, його кількість може навіть зростати, але це тільки загострює проблеми, бо прірва між багатими і бідними лише збільшується.

Терапія?

Раніше я запитував себе, що робити, щоб уникнути цього? Тепер час думати, чи можна пом'якшити падіння, і як жити далі?

Писати «рецепти» виходу з кризи чи «порятунку держави» марно. Вони всі написані і всі відомі. Їх нема кому виконувати. Навпаки, в передчутті краху красти будуть ще більше. Інстинкту збереження у паразитів немає. Страху за розкрадання теж немає. Не дивно, що в Україні за всі роки незалежності жоден високопосадовець не сів за ґрати за злочини проти держави.

До дня «X» залишилось не так уже багато часу. Очевидно, що до літа 2012 (доки не закінчиться Євро-2012 і не прийде час повернення кредиту МВФ), усе залишатиметься таким, як є, якщо, звісно, не буде втручання «непередбачуваних змінних» – природних чи техногенних катастроф, нового вигка кризи, спровокованого конфлікту чи інших неочікуваних явищ.

Загострення політичного суперництва слід очікувати восени 2012 р., під час проведення виборів до Верховної Ради. Їх треба розглянути як

«попередній старт» або «elite primaries» перед виборами президента.

Якщо «Партії регіонів» з допомогою мажоритарних кандидатів вдасться повторити і покращити результат прокучмівського блоку ЗаЄДУ у 2002 р., розпад партії вдасться відтягнути. Якщо ж опозиція знайде в собі сили об'єднатися і не допустить перетворення парламенту на додаток адміністрації президента, «еліти» спробують визначитися з наступником. «Партія регіонів» почне розвалюватися, як БЮТ після програшу Ю. Тимошенко на президентських виборах 2010 р. Це загострить політичне суперництво, яке в умовах відсутності чітких «правил гри» може вилитись у чергову кризу.

Колапс України не вигідний ЄС напередодні чемпіонату Європи з футболу. Хоча, звісно, через непевну політичну ситуацію УЄФА матиме план «В» для проведення матчів у Польщі. Найбільших труднощів слід очікувати десь між осінню 2012 р. і зимою 2015 р., тобто між парламентськими і президентськими виборами, якщо останні відбудуться у 2015 р. Саме тоді накоплені внутрішні проблеми, погіршені нерегульованим політичним суперництвом усередині країни і структурним тиском ззовні – спробами Росії приєднати Україну до митного союзу, що вважається однією з умов економічного виживання самої Росії [19], можуть запустити той чи інший сценарій розпаду.

Висновки

Якщо мої припущення правильні і влада в Україні так і не почне реформи, В. Янукович має шанс стати останнім президентом посткомуністичної України. Його місія полягає в тому, щоб остаточно зруйнувати те, що залишилось у спадок

від СРСР і пустило глибокі «метастази» в українському суспільстві. Авторитаризму у формі персоналістського чи однопартійного режиму, не кажучи вже про диктатуру, не буде. З «електорального» чи «змагального» авторитаризму часів Кучми через «дефектну демократію» президентства Ющенка ми дійшли до їх виродження у квазі-авторитарну модель Януковича.

Коли імунітет організму слабкий, ракові клітини поглинають здорові. Так і корупція, патронаж, клієнтелізм, непотизм та інші неформальні практики в умовах слабого суспільного імунітету – дієвих формальних інститутів, передусім Конституції, паразитують на суспільному організмі аж до його загибелі.

Спорудження гіперцентралізованої владної вертикалі за умов відсутності правових норм та системи противаг виявиться згубною для самих архітекторів. Крім того, ця конструкція буде надто важкою для суспільства. Основний фінансовий тягар ляже на плечі працюючих, у першу чергу, малих і середніх підприємців, які з прийняттям того чи іншого провладного варіанта податкового кодексу можуть половити ряди бідних. Коли мільйони розорених дрібних власників не зможуть сплачувати податки, система розвалиться.

Проте наслідки розпаду такого квазі-авторитарного режиму не мають бути конче негативними. Населення, хоч і в меншому обсязі, залишаться, проте його якість (здатність до виживання у надскладних умовах) і територіальний патріотизм суттєво зміцніють. Так, як зі старої зернини вибивається молодий пагір, загибель посткомунізму дасть поштовх до народження Нової України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шангіна Л. Незалежний тягни-шовхай // Дзеркало тижня. – 2010. – № 30 (810) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та результати соціопитування Центру Разумкова на сайті http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=67.
2. Меркель В. Формальні та неформальні інститути в дефектних демократіях / В. Меркель, А. Круассан // Поліс. – 2002. – № 1. – С. 6–17; № 2. – С. 20–30.
3. Raibchuk M., What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-raibchuk-en.html>.
4. Мустафін О. Чотирнадцяте термідора Віктора Януковича / О. Мустафін // Дзеркало тижня. – № 37 (817). – 2010.
5. Hale H.E. 2006. Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism. – Communist and Post-Communist Studies, vol. 39. Issue 3, September.
6. Omelyanchuk O. Explaining State Capture and State Capture Modes: the Cases of Ukraine and Russia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ualberta.ca/CIUS/stasiuk/st-articles/an-explain.htm>.
7. Дослідження Світового Банку «Paying taxes – 2010» [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>.
8. Дослідження Світового Банку «Doing Business – 2010» [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=194>.
9. Дослідження Heritage Foundation [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.heritage.org/index/country/Ukraine>.
10. Мостова Ю. Слабкість «сильних» / Ю. Мостова // Дзеркало тижня. – 2010. – № 29 (809) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/1000/1550/70211/>.
11. Міжнародні рейтинги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
12. Hellman J. Sieze the State, Sieze the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition [Electronic resource] / J. Hellman, G. Jones, D. Kaufman, – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=240555.
13. Failed State Index [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=452&Itemid=900.
14. Marshall M. G. Global Report 2009. Conflict, Governance, and State Fragility [Electronic resource] / M. G. Marshall, B.R. Cole. – Mode of access: <http://www.systemicpeace.org/Global%20Report%202009.pdf>.
15. Political Instability Index [Electronic resource]. – Mode of access: http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=loads&rf=0.

16. Мацієвський Ю. Який авторитаризм буде Янукович і що з того вийде? / Ю. Мацієвський // Наукові записки НаУОА. Серія «Політологія». – Вип. 5. – 2010 р.
17. Мацієвський Ю. Деякі аспекти аналізу феномена кризи у політичних дослідженнях / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – № 6. – 2008.
18. Burger Ethan S., Could partition solve Ukraine's problems? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.opendemocracy.net>.
19. Дмитриев М. 2007. Россия – 2020: долгосрочные вызовы развития. Стенограмма лекция в клубе «Билингва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polit.ru/lectures/2007/12/21/dmitriev.html>.

Рецензенти: Іванов М. С., д.політ.н., професор;
Магда Є., к.політ.н.

© Мацієвський Ю. В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 06.11.2010 р.